

Grotendeels buiten spel. Het Nederlandse parlement en de crisis van de jaren dertig van de twintigste eeuw¹

Herman Langeveld

Op 17 februari 2009 presenteerde minister-president Jan-Peter Balkenende, samen met de directeur van het Centraal Plan Bureau, Coen Teulings, de economische prognoses van dat Bureau. Het was ongebruikelijk dat de premier daarbij aanwezig was en het woord voerde, want bijna altijd is die presentatie een zaak van het CPB zelf. Dat Balkenende hierbij *acte de présence* gaf, kwam door de schokkende inhoud van de prognoses: de Nederlandse economie zou in 2009 met maar liefst 3,5 % krimpen. In zijn inleiding zei Balkenende onder meer: ‘Het is lang geleden dat we in Nederland zo’n economische teruggang hebben gekend.’² Bij zijn beantwoording van vragen van de aanwezige journalisten werd duidelijk waarop de premier hier doelde: op de jaren dertig van de vorige eeuw.

Daarmee zijn we aangekomen bij de problematiek van dit artikel: de crisis van de jaren 1930, en dan in het bijzonder de opstelling van het Nederlandse parlement tegenover die crisis. Het begrip ‘crisis’ in deze formulering is overigens de alledaagse aanduiding van wat in het wetenschappelijke spraakgebruik gewoonlijk ‘depressie’ heet: de inzinking in de economische wereldconjunctuur, die vrijwel het gehele vierde decennium van de twintigste eeuw heeft bepaald. Bezien zal worden welk beleid het kabinet-Ruys de Beerenbrouck (1929-1933) en het tweede en derde kabinet-Colijn (1933-1937) hebben gevoerd om aan de crisis het hoofd te bieden. Het zwaartepunt in deze bijdrage ligt overigens niet bij het kabinetsbeleid zelf, maar bij het parlement. Kwamen er vanuit het parlement oplossingen voor de crisis die fundamenteel verschilden van de keuzes die de opeenvolgende kabinetten maakten? In hoeverre slaagde het parlement erin de koers van het regeringsbeleid bij te sturen?

Twee elementen zullen daarbij centraal staan. In de eerste plaats zal worden ingegaan op de monetaire problematiek van de jaren dertig, de strijd rond het al dan niet handhaven door Nederland van de gouden standaard. Hoe stelde het parlement zich daarin op, en waarom dwong dat parlement Colijn niet eerder de gouden standaard los te laten dan hij uiteindelijk, pas eind september 1936, deed? In de tweede plaats zal aan de orde komen de opstelling van

¹ Dit artikel steunt grotendeels op het tweede deel van mijn Colijn-biografie: Herman Langeveld, *Schipper naast God. Hendrikus Colijn 1869-1944*, deel twee, 1933-1944 (Amsterdam 2004). Waar niet naar andere literatuur wordt verwezen, is de onderbouwing van het betoog daar te vinden.

² < <http://www.allepersberichten.nl/persbericht/4867/1/Reactie-Balkenende-op-cijfers-CPB> >, 17-02-2009. Op het moment van schrijven van dit artikel – juni 2009 – belopen de schattingen van de in 2009 te verwachten economische krimp overigens al omstreeks 5 %.

de andere partijen tegenover het Plan van de Arbeid dat de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (SDAP), samen met het Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV), in oktober 1935 lanceerde, en dat bij de debatten over de rijksbegroting voor 1936 uitvoerig onderdeel van de besprekingen uitmaakte. Het Plan was het meest serieuze en uitgewerkte alternatief voor de door het kabinet gevoerde crisispolitiek, maar in het parlement kreeg het buiten de sociaal-democratie nergens steun. Hoe valt te verklaren dat de andere partijen zich zo negatief opstelden, en zo weinig geneigd waren ook onderdelen ervan op hun merites te beoordelen?

De economische depressie

Het is goed gebruik de depressie van de jaren dertig te doen beginnen met de beurskrach, de ineenstorting van de New Yorkse effectenbeurs op dinsdag 29 oktober 1929, zwarte dinsdag. Het zou verre de opzet van dit artikel te buiten gaan om in te gaan op de achtergronden van die krach, en daarmee op de oorzaken van de mondiale depressie. Maar wat ook bij een oppervlakkige vergelijking tussen de huidige crisis en die van de jaren dertig in het oog springt, is de belangrijke rol van ‘overspeculatie’ in de aanloop ernaar. De ineenstorting van de effectenbeurs van Wall Street was mede het gevolg van speculatie met geleend geld; toen de koersen begonnen te dalen, moesten de aandelen met verlies worden verkocht, waardoor de leningen niet meer konden worden terugbetaald, het kaartenhuis ineenstortte en financiële instellingen in moeilijkheden geraakten.

Zoals bekend begon de huidige crisis als een crisis op de hypotheekmarkt, waar mensen verleid waren om meer te lenen dan zij zich konden veroorloven, speculerend op een steeds toenemende en snelle groei van de welvaart. Toen grote groepen niet in staat waren aan hun hypothecaire verplichtingen te voldoen, raakten financiële instellingen in moeilijkheden, waarna ook andere sectoren van de economie werden getroffen. Ook hier dus het element van speculatie op toekomstige economische vooruitgang.

Met enige vertraging bereikte de economische recessie in de loop van 1930 ook Nederland; de bescheiden economische groei die er in 1929 nog was geweest, sloeg om in een lichte economische krimp. In volle hevigheid deed de recessie zich in 1931 gelden, want toen kromp de Nederlandse economie met maar liefst 3,6%.³ Tot nu toe is dat de grootste krimp in vreedstijd: alleen tijdens het eerste jaar en de beide laatste jaren van de Eerste Wereldoorlog en in vier van de vijf bezettingsjaren kromp de economie harder, maar het is duidelijk dat toen zeer uitzonderlijke omstandigheden golden.⁴ Zoals in de aanhef van dit artikel al gezegd: het

³ NRC Handelsblad, 17 febr. 2009, voorpagina.

⁴ *Ibidem*.

heeft er alle schijn van dat het trieste record van 1931 in dit jaar, 2009, zo niet gebroken, dan toch in ieder geval geëvenaard zal worden.

De economische depressie van de jaren dertig in Nederland is nauw verbonden met de naam van Hendrikus Colijn (ARP). Colijn had echter, zoals bekend, niets met de uitzonderlijke krimp van 1931 uitstaande, want niet hij was toen aan het bewind, maar de katholieke politicus jonkheer Charles Ruys de Beerenbrouck (RKSP). Dat we toch de depressie van de jaren dertig in de eerste plaats met Colijn associëren, en niet met Ruys, komt eenvoudig doordat de eerste een veel belangrijker én meer tot de verbeelding sprekend politicus is geweest dan de Limburgse jonkheer. Om het met de woorden van de historicus Hein Klemann te zeggen: Colijn is een begrip, Ruys de Beerenbrouck is een straatnaam.⁵

Het beleid van het kabinet-Ruys de Beerenbrouck tegenover de economische depressie, dat gebaseerd was op het leerstuk van de sluitende begroting, bestond aanvankelijk uitsluitend uit bezuinigingen: doordat de inkomsten van de overheid terugliepen, diende deze de uitgaven te verminderen. Gedurende de gehele depressie, dus ook onder de kabinetten-Colijn, zou de sluitende begroting een economisch dogma blijven bij de vaststelling van het regeringsbeleid, hoever men in de praktijk – noodgedwongen – ook van die sluitende begroting verwijderd bleef.

Toch kwam het kabinet-Ruys er in de loop van 1931 toe in de economie in te grijpen. In juli van dat jaar trad de Tarwewet in werking, waardoor de boeren een prijs voor hun tarwe ontvingen die aanzienlijk hoger lag dan de ingestorte prijs op de wereldmarkt; de kosten van deze steun aan de tarweboeren werden verhaald op de consument. Vervolgens kwamen er ook voor andere sectoren van het agrarisch bedrijf vergelijkbare steunmaatregelen, die in 1933 werden samengebracht in een Landbouwcrisiswet. Dat de regering in de eerste plaats de landbouw in bescherming nam, vloeide voort uit de breed gedeelde overtuiging dat deze sector te gronde zou gaan als zij overgeleverd werd aan de vrije concurrentie van de wereldmarkt. In het parlement konden de genomen maatregelen dan ook op ruime steun rekenen. Daarnaast kwam er in oktober 1931 een Crisisinvoerwet tot stand, die de regering de mogelijkheid bood de invoer van bepaalde goederen aan maxima te binden, waardoor ook de Nederlandse industrie bescherming ontving. Deze maatregel kreeg in de Staten-Generaal eveneens brede steun.

⁵ H.A.M. Klemann, *Tussen Reich en Empire. De economische betrekkingen van Nederland met zijn belangrijkste handelspartners. Duitsland, Groot-Brittannië en België en de Nederlandse handelspolitiek, 1929-1936* (Amsterdam 1990) p. 13.

De steunmaatregelen van het kabinet-Ruys waren uiteraard, gegeven het mondiale karakter van de depressie, niet in staat het ongunstige economische tij te keren. Dat bleek uit de oplopende werkloosheidscijfers. Bedroeg het gemiddelde aantal geregistreerde werklozen in 1930 nog 100.000, in 1932 was dit reeds opgelopen tot 310.000. Maar ook na het aftreden van Ruys, en het aantreden van Colijn in de vroege zomer van 1933, zou de werkloosheid nog toenemen. In de winter van 1933/34 bedroeg het aantal werklozen al meer dan een half miljoen. In 1935 waren gemiddeld 430.000 mensen werkloos, in 1936 480.000; met 578.500 werklozen werd in de winter van 1935/36 een hoogtepunt, of liever gezegd: een dieptepunt, bereikt.⁶ Het gemiddelde van 480.000 voor 1936 kwam neer op 17,4 procent van de beroepsbevolking.⁷

De strijd om de gouden standaard

De problemen voor het kabinet-Ruys werden nog vergroot door de ontwikkelingen op monetair terrein, en daarmee zullen wij ons wat uitvoeriger bezig houden, ook waar het de kabinetten-Colijn betreft. In de jaren twintig werd het mondiale monetaire systeem bepaald door het bestaan van de gouden standaard. Dit hield in dat er een vaste verhouding bestond tussen de waarde van de munteenheden van de verschillende landen en bepaalde hoeveelheden goud, en dus ook tussen de waarde van de verschillende valuta's onderling.

In de zomer van 1931 werd dit systeem doorbroken doordat de Britse regering het pond losmaakte van het goud, waardoor het in waarde daalde. Anders gezegd: Groot-Brittannië liet de gouden standaard los. Het Britse voorbeeld werd gevolgd door de Scandinavische landen en door de Britse Dominions. De devaluatie van hun munteenheden betekende dat deze landen hun positie op de wereldmarkt versterkten doordat hun uitvoer goedkoper werd. De economische historicus Jan-Luiten van Zanden meent dat dit het moment was waarop ook Nederland de gouden standaard had moeten opgeven, omdat de Nederlandse monetaire politiek altijd nauw met die van Groot-Brittannië verbonden was geweest.⁸ Toch deed het kabinet-Ruys de Beerenbrouck dit niet; samen met een aantal andere landen hield het aan de gouden standaard vast. Het besluit om de gulden niet in waarde te verminderen vond in het parlement geen bestrijding.

⁶ P. de Rooy, *Werklozenzorg en werkloosheidsbestrijding 1917-1940. Landelijk en Amsterdams beleid* (Amsterdam 1979) p. 262-263.

⁷ R.T. Griffiths (red.), *The Netherlands and the Gold Standard. A Study in Policy Formation and Policy* (Amsterdam 1987) p. 4.

⁸ J.L. van Zanden, *De dans om de gouden standaard. Economisch beleid in de depressie van de jaren dertig* (Z.pl., z.j. [Amsterdam 1988]) p. 26.

Een belangrijke nieuwe ontwikkeling op monetair gebied deed zich voor in april 1933, toen de pas aangetreden Amerikaanse president Franklin D. Roosevelt besloot de dollar los te koppelen van het goud en in waarde te doen dalen. In de maanden juni en juli werd daarop in Londen een grote Economische Wereldconferentie gehouden, waarop de deelnemende landen tevergeefs trachtten het eens te worden over een nieuw monetair systeem. In Nederland was inmiddels, eind mei 1933, een 'crisiskabinet' onder leiding van Colijn aangetreden. Geconfronteerd met het mislukken van de Londense conferentie, waarop hij zelf een zeer vooraanstaande rol had gespeeld, had Colijn ervoor kunnen kiezen ook de gulden los te koppelen van het goud, omdat hij had kunnen beseffen dat door de Amerikaanse devaluatie de Nederlandse exportpositie nog verder zou verslechteren. Dat deed hij echter niet; op dogmatische gronden, en sterk denkend vanuit de belangen van de financiële sector die, naar hij meende, gebaat was bij een sterke gulden, hield hij vast aan de gouden standaard – hij zou dat nog meer dan drie jaar blijven doen.

Colijn en zijn kabinet stelden zich op het standpunt dat het voordeel dat landen als Groot-Brittannië, de Verenigde Staten, Zweden en Denemarken zich hadden verschaft door te devalueren, door Nederland zou moeten worden gecompenseerd door een zogenoemde 'aanpassingspolitiek'. Die hield in dat het niveau van lonen en prijzen in Nederland zodanig zou moeten dalen dat Nederland weer concurrerend op de wereldmarkt zou worden. Deze aanpassingspolitiek werd echter een mislukking, ook doordat er vanaf het begin een innerlijk tegenstrijdig element in het kabinetsbeleid aanwezig was. We hebben gezien dat het kabinet-Ruys steunmaatregelen voor de landbouw had ingevoerd, waarvan de kosten op de consument werden verhaald – Colijn had die gehandhaafd. Door deze maatregelen bleef een werkelijke daling van de voedselprijzen, en dus van de kosten van levensonderhoud, achterwege, konden ook de lonen niet werkelijk dalen en bleef Nederland, net als andere landen die aan de gouden standaard vast hielden, een relatief duurte-eiland, met alle gevolgen voor de export van dien.

De monetaire politiek van de regering bleef niet onaangevochten. Opmerkelijk was daarbij dat de kritiek vooral het karakter van een buitenparlementaire actie aannam, en aanvankelijk nauwelijks in het parlement te beluisteren viel. Vanaf de zomer van 1933 werd een organisatie vóór het loslaten van de gouden standaard actief, die aanvankelijk de weg zocht van het bewerken van de regering met adressen, maar die, toen dit geen enkel effect had, de publiciteit zocht en zo de regering onder druk probeerde te zetten. Bij de behandeling van de rijksbegroting voor 1934 in de Tweede Kamer kreeg deze beweging daar niet meer dan een zwakke echo, want geen van de sprekers sprak zich openlijk uit voor het loslaten van de

gouden standaard, al werden er al wel enkele kritische kanttekeningen geplaatst.⁹ Een jaar later werden er in het voorlopig verslag van de Tweede Kamer over de begroting voor 1935 nadrukkelijker vraagtekens geplaatst bij de juistheid van de monetaire politiek van het kabinet, maar bij het openbare debat was er toch nog steeds niemand die ronduit voor devaluatie van de gulden durfde pleiten.¹⁰

De eerste maal dat in het parlement openlijk het loslaten van de gouden standaard werd aanbevolen gebeurde dat dan ook niet in de Tweede Kamer, maar in de Eerste Kamer. In februari 1935 was het Jos Serrarens, senator voor de Rooms-Katholieke Staatspartij (RKSP) en afkomstig uit de katholieke vakbeweging, die de regering daartoe opriep. Serrarens zei dat devaluatie misschien wel iets van een sprong had, maar dan niet in een sprong in het duister, maar een die gedaan kon worden in het volle daglicht, als op ski's. Colijn als schansspringer, het was op z'n minst een origineel beeld. In zijn antwoord zei minister van Financiën Pieter Oud dat devaluatie moreel niet door de beugel kon. Devaluatie werd hier dus door de regering primair op zedelijke gronden afgewezen.¹¹ Al eerder had de president van De Nederlandsche Bank, Leonardus Trip, een eventuele devaluatie afgewezen op basis van een morele argumentatie: 'Wij zijn geen muntvervalsers.'¹²

Dat men in de Eerste Kamer wel, en in de Tweede Kamer tot dan toe niet openlijk het pleit voerde voor devaluatie, hing samen met de verschillende positie van beide lichamen. De mogelijkheid voor senatoren om een eigen geluid te doen horen, onafhankelijk van het standpunt van hun partij – de RKSP had zich niet voor devaluatie uitgesproken – en kritisch ten opzichte van elementen van het regeringsbeleid, was nu eenmaal aanzienlijk groter dan die van hun collega's aan de overzijde van het Binnenhof. Maar het politieke gewicht van zo'n eigen opstelling was tegelijkertijd geringer; Colijn en Oud konden Serrarens' pleidooi gemakkelijk voor kennisgeving aannemen.

In maart 1935 ging de Belgische regering, min of meer vrijwillig, over tot de devaluatie van de Belgische franc. In Nederland stelde de minister van Economische Zaken Max Steenberghe (RKSP) voor het Belgische voorbeeld te volgen en ook de gulden los te maken van het goud. Maar Colijn, gesteund door de rest van zijn ministersploeg, gaf geen krimp: ook nu wenste hij, op dogmatische gronden, aan de eenmaal gekozen positie vast te

⁹ P.J. Oud, *Het Jongste Verleden. Parlementaire Geschiedenis van Nederland 1918-1940*, deel V, 1933-1937 (Assen 1950) p. 64.

¹⁰ *Ibidem*, p. 140-141.

¹¹ *Verslag der Handelingen van de Eerste Kamer der Staten-Generaal (HEK) 1934-1935*, p. 180 (Serrarens) en p. 204 (Oud)..

¹² L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, I, Voorspel* (wetenschappelijke uitgave, 's-Gravenhage 1969) p. 211.

houden. De landen die nog de gouden standaard hanteerden en die samen het zogenoemde 'goudblok' vormden, waren daarmee teruggebracht tot een drietal: Frankrijk, Zwitserland en Nederland.

Het besluit van het Nederlandse kabinet in het voorjaar van 1935 om niet te devalueren ontmoette in de Tweede Kamer weinig kritiek. Zowel voor Willem Albarda, politiek leider van de SDAP, als voor RKSP-fractievoorzitter Piet Aalberse, die weliswaar in principe de regering steunde, maar tegelijk zeer kritische geluiden liet horen, bestond het alternatief voor de regeringspolitiek op dat moment niet in devaluatie, maar in een zogenoemde 'consequente deflatie'. Beiden bestempelden de politiek die het kabinet voerde als eenzijdig: het had wel geprobeerd op allerlei manieren het loonpeil te drukken, maar er niet tegelijk voor gezorgd dat allerlei 'vaste lasten' als huren, hypotheekrenten en pachten omlaag gingen. Dat zou 'consequente deflatie' hebben gebracht.

Omdat zijn regeringscombinatie voor een meerderheid afhankelijk was van de steun van de RKSP-fractie, ergerde Colijn zich in het bijzonder aan de kritiek van Aalberse. Hij daagde de RKSP uit om onomwonden haar steun aan het regeringsbeleid uit te spreken; zonder die ongekwalificeerde steun weigerde hij verder te regeren. Toen Aalberse de handschoen opnam door te weigeren een dergelijke steun toe te zeggen, was de kabinetscrisis van de zomer van 1935 een feit. Doordat andere in aanmerking komende partijen (de Vrijzinnig-Democratische Bond, de Christelijk-Historische Unie) hun medewerking aan een door Aalberse te vormen kabinet weigerden, en doordat Aalberse het uitsluitend samen regeren van RKSP en SDAP niet voor zijn rekening durfde nemen, mislukte diens formatiepoging. Colijn triomfeerde: het door hem gevormde kabinet verschilde nauwelijks van het vorige, en ook het beleid werd op de oude voet voortgezet.

Dat betekende ook dat Nederland nog meer dan een jaar aan de gouden standaard vasthield en dus doormodderde. Want voor de onbevooroordeelde toeschouwer kon het inmiddels duidelijk zijn dat de ontwikkeling in de landen die wél gedevalueerd hadden, duidelijk beter was dan in die van het goudblok. Maar Colijn sloot zijn ogen voor deze realiteit. Fanatiek gesteund door de president van De Nederlandsche Bank weigerde hij het loslaten van de gouden standaard ook maar in overweging te nemen. Toch zou hij uiteindelijk devaluatie van de gulden niet weten te voorkomen. Eind september 1936 zag Frankrijk zich door speculatie tegen de Franse franc – speculanten wisselden op grote schaal francs in tegen goud, waardoor de Franse goudvoorraad dreigde weg te vloeien - gedwongen de gouden standaard los te laten. Toen daarop ook Zwitserland liet weten te zullen devalueren, zat er voor Nederland niets anders op dan dit voorbeeld te volgen, omdat anders door speculatie

tegen de gulden de gehele goudvoorraad van De Nederlandsche Bank verloren dreigde te gaan. Zo was Nederland onder Colijn het laatste land dat, eind september 1936, het goud als grondslag voor zijn munteenheid opgaf.

Er bestaat een rechtsreeks verband tussen het vasthouden door het tweede en derde kabinet-Colijn aan de gouden standaard en de diepte en lange duur van de economische depressie in Nederland. Terwijl de landen die in 1931 gedevalueerd hadden na 1932 een voorzichtig economisch herstel kenden, met langzaam dalende werkloosheidscijfers, liepen die cijfers in Nederland, zoals we hebben gezien, nog op, om pas in 1936 een hoogtepunt te bereiken. Van Zanden heeft berekend dat bijna de helft van de werkloosheid in Nederland in 1935 op rekening van het handhaven van de gouden standaard kan worden geschreven.¹³ De schadelijke gevolgen van die handhaving kan men ook nog met een ander cijfer illustreren: terwijl de gemiddelde economische groei in de landen van het goudblok tussen 1931 en 1936 slechts een kwart procent per jaar bedroeg, was er in de landen die in 1931 hadden gedevalueerd een gemiddelde groei van 2,6 procent per jaar.¹⁴

Als handhaving van de gouden standaard zulke nadelige gevolgen heeft gehad voor de Nederlandse economie, waarom is er dan in het Nederlandse parlement niet krachtiger op devaluatie aangedrongen? De belangrijkste verklaring daarvoor is dat vrijwel alle grotere partijen op dit punt verdeeld waren, en dus zowel voorstanders als tegenstanders van devaluatie kenden. Dit was onder meer het geval bij de grootste fractie waarop het kabinet in de Tweede Kamer voor een meerderheid was aangewezen: terwijl RKSP-fractievoorzitter Aalberse zich in september 1935 nog tegen devaluatie uitsprak, hield de financiële specialist van de fractie, Frans Teulings, in november 1935 in de Kamer een verkapt pleidooi voor het loslaten van de gouden standaard.¹⁵ Iets soortgelijks was het geval bij de grootste oppositiepartij, de SDAP: terwijl fractievoorzitter Albarda weigerde zich vóór devaluatie uit te spreken, was een van de *coming men* in de fractie, de tweede fractiesecretaris Willem Drees, een uitgesproken voorstander.¹⁶

Toch ligt hier maar een deel van de verklaring. De woordvoerders van de partijen zullen, voor zover voorstanders van devaluatie, terughoudendheid hebben betracht bij het propageren daarvan, omdat een beslissing op dit terrein gezien werd als bij uitstek de bevoegdheid van de regering. Alleen de regering had de beschikking over alle gegevens om

¹³ Van Zanden, *Dans om de gouden standaard*, p. 15.

¹⁴ *Ibidem*, p. 22.

¹⁵ Verslag van de *Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal (HTK) 1935-1936*, p. 40 (Aalberse) en p. 266 en 337 (Teulings). Vgl. Oud, *Jongste Verleden*, V, p. 288.

¹⁶ Griffiths, *The Netherlands and the Gold Standard*, p. 123-124.

op het juiste ogenblik de juiste beslissing te nemen in deze ingewikkelde materie met haar uitgesproken technische kanten. Bovendien zou openlijke aanbeveling van devaluatie namens een of meer partijen de speculatie tegen de gulden in de hand kunnen werken en de betrokken partijen het verwijt van onvaderlandslievendheid, want handelend tegen de waarde van de nationale munt, kunnen opleveren.¹⁷

Het Plan van de Arbeid

Voor de SDAP als grootste oppositiepartij gold vanaf de herfst van 1935 nog een ander argument om niet voor devaluatie te willen pleiten. Dit werd gevormd door de overtuiging een beter alternatief voor de regeringspolitiek te hebben dan devaluatie, en wel een waarover de gehele partij het eens was. Dat alternatief was het Plan van de Arbeid. Aan de lancering van het Plan ging een gedegen voorbereiding vooraf, die anderhalf jaar had geduurd. Het kende twee elementen. In de eerste plaats bevatte het Plan een uitgewerkt pleidooi voor ‘ordering’ van de kapitalistische economie, waardoor men depressies als die van de jaren dertig in de toekomst zou kunnen vermijden. Omdat dit element toch vooral van theoretische waarde was, kan het hier verder onbesproken blijven.

Van veel meer praktische betekenis was het tweede zwaartepunt van het Plan, dat bestond in een pleidooi voor de uitgave, drie jaar lang, van 200 miljoen gulden per jaar aan openbare werken. Hierdoor zou de werkloosheid worden teruggedrongen, de koopkracht van de bevolking vergroot en de negatieve spiraal waarin de Nederlandse economie zich bevond doorbroken kunnen worden. Doordat het benodigde geld door leningen verkregen diende te worden, betekende het Plan een voorzichtige afwijking van het principe van de sluitende begroting, tot dan toe ook door de SDAP onderschreven. Ook was het de eerste stap in de richting van een anticyclische conjunctuurpolitiek, waarvoor vooral J.M. Keynes in deze jaren het theoretische fundament zou leggen.¹⁸

Bij het debat over de begroting voor 1936 vormde het door Albarda vurig gepropageerde Plan van de Arbeid het voornaamste nieuwe element. Geen van de woordvoerders van de andere partijen zag er veel in. Het voornaamste bezwaar tegen het tweede element van het plan luidde dat de 600 miljoen misschien wel voor een tijdelijke opleving zouden kunnen zorgen, maar dat dit effect na ommekomst van de periode van drie jaar weer snel zou verdwijnen, terwijl de staatsschuld dan met 600 miljoen gestegen zou zijn.

¹⁷ *Ibidem*, p. 129.

¹⁸ Keynes' *The General Theory of Employment, Interest and Money*, waarin hij zijn inzichten uitwerkte, verscheen in 1936.

Rente en aflossing daarvan zouden op het overheidsbudget komen te drukken, wat tot nieuwe bezuinigingen zou moeten leiden. Want aan het principe van de sluitende begoting wensten alle ‘burgerlijke’ partijen vast te houden. Van achter de regeringstafel verklaarde Colijn weinig aan deze kritiek toe te voegen te hebben; hij kwalificeerde Albarda’s voorstel om grote bedragen voor openbare werken uit te trekken als ‘een roekeloze financiële politiek.’¹⁹

Ook bij de algemene beschouwingen over de rijksbegroting voor 1936 in de Eerste Kamer stond het Plan van de Arbeid centraal. Hier kwam de bestrijding met name van twee hoogleraren in de economie, namelijk P.A. Diepenhorst (Antirevolutionaire Partij) en D. van Embden (VDB), respectievelijk verbonden aan de Vrije Universiteit en de Universiteit van Amsterdam. Vanuit de traditionele economische theorie, en vasthoudend aan het leerstuk van de sluitende begroting, wezen zij de leningenpolitiek van het Plan van de hand. Opnieuw hoefde Colijn weinig meer te doen dan zich hierbij aan te sluiten; hij verwierp de ‘staatssocialistische tendens’ van het Plan. Met de voor hem zo kenmerkende zelfverzekerdheid verklaarde hij dat wat in het Plan bruikbaar was, door de regering reeds gedaan werd.²⁰

Waardoor kon het Plan van de Arbeid, en dan met name het voorstel om te trachten door leningen voor openbare werken de neergaande conjunctuurlijn om te buigen, bij de andere partijen op zo weinig steun rekenen? In de eerste plaats valt dit te verklaren uit de overheersende rol die klassieke economische denkbeelden speelden – het was niet toevallig dat de bestrijding van het Plan in de Eerste Kamer van twee economen kwam. Denkbeelden als die van Keynes waren in Nederland nog nauwelijks doorgedrongen of werden, voor zover dat al wel het geval was, als ‘kettens’ teruggewezen.

Daarnaast valt te wijzen op de bijzondere positie van de SDAP in het politieke bestel. Sinds Troelstra’s ‘revolutieaankondiging’ van november 1918 gold de partij als onbetrouwbaar en was zij uitgesloten van regeringsdeelname. Bij voorbaat trad men voorstellen van haar kant met argwaan tegemoet. Dit kan ertoe hebben geleid dat de ‘burgerlijke’ partijen de concrete voorstellen die in het Plan werden gedaan, niet werkelijk op hun merites hebben beoordeeld. Colijns typering van het Plan als ‘staatssocialistisch’ lijkt in deze richting te wijzen.

¹⁹ *HTK* 1936-1937, p. 353.

²⁰ *HEK* 1936-1937, p. 156. Vgl. Oud, *Jongste Verleden*, V, p. 299-300.

Conclusie

Het kabinet-Ruys de Beerenbrouck en het tweede en derde kabinet-Colijn hebben hun crisispolitiek meestal met instemming van een meerderheid, en in ieder geval zonder serieus tegenspel van het parlement ten uitvoer kunnen leggen. Het leerstuk van de sluitende begroting werd door alle grotere partijen onderschreven, aanvankelijk ook door de SDAP. De beslissing om aan de gouden standaard vast te houden, ook in een situatie waarin belangrijke handelspartners wél hadden gedevalueerd, stuitte buiten het parlement op groeiend verzet, maar in de beide Kamers vond dit verzet slechts een zwakke vertaling. Doordat vrijwel alle grotere partijen op dit punt verdeeld waren (alleen Colijns eigen ARP stelde zich als één man achter de ‘gave gulden’ op), werd het de regering op dit punt niet echt moeilijk gemaakt. Daarbij kwam het ingewikkelde, technische karakter van de monetaire problematiek, dat de regering op dit punt een automatisch overwicht op de Kamers bezorgde.

Slechts op één moment leek zich een meerderheid af te tekenen voor een alternatief beleid, en dat was in de zomer van 1935, toen Aalberse niet bereid bleek onder het Colijniaanse juk door te gaan. Dat alternatief bestond dan overigens niet uit devaluatie - al lijkt het vrijwel zeker dat de vorming van een kabinet-Aalberse-Albarda tot de val van de gulden zou hebben geleid - , maar uit ‘consequente deflatie’. Het kwam er toch niet van, doordat VDB en CHU weigerden mee te doen, en Aalberse het in de regering halen van de socialisten alleen met de katholieken niet aandurfde.

De sleutel voor de regeringscoalities, en daarmee voor het te voeren beleid, lag in de jaren dertig bij de RKSP. De opstelling van de RKSP werd beheerst door de ‘leer van de uiterste noodzaak’, in het begin van de jaren twintig door de toenmalige RKSP-leider mgr. W.H. Nolens geformuleerd. Alleen ‘in uiterste noodzaak’, en als aan een aantal welomschreven voorwaarden zou zijn voldaan, zou de RKSP een regeringscoalitie met de SDAP moeten aangaan. Een van die voorwaarden was dat er minstens een andere ‘burgerlijke’ partij (naast de RKSP) aan zo’n coalitie zou moeten meedoen. De opstelling van Aalberse in de crisis van de zomer van 1935 valt dus geheel uit de leer van de uiterste noodzaak te verklaren.

Door aan dit uitgangspunt vast te houden, en door de weigering van VDB en CHU aan een alternatieve combinatie mee te werken, stond Aalberse vrijwel machteloos tegenover Colijn, en kon deze zonder al te veel moeite vasthouden aan zijn omstrede crisispolitiek, waarbij men met name moet denken aan het handhaven van de gouden standaard. Het was vooral aan deze constellatie toe te schrijven dat het Nederlandse parlement bij het bepalen van de politiek tegenover de economische crisis van de jaren dertig goeddeels buiten spel stond.

Als we tenslotte het crisisbeleid van de jaren dertig vergelijken met de huidige situatie, dan vallen toch in de eerste plaats de verschillen op. Door de euro als gemeenschappelijke munt bestaat er op monetair terrein een geheel andere situatie, waardoor het onmogelijk is dat Europese landen door op verschillende tijdstippen te devalueren een voorsprong op elkaar zullen nemen. Het bestaan van één interne markt in het kader van de Europese Unie voorkomt dat de EU-landen tegen elkaar gerichte protectionistische maatregelen zullen nemen. Maar er is ook een keerzijde. Naarmate de huidige recessie langer duurt, en misschien tot depressie wordt, zullen de overeenkomsten met de crisis van de jaren dertig groter worden. Met name valt daarbij te denken aan de werkloosheidscijfers. Die zijn op dit ogenblik – juni 2009 – nog betrekkelijk laag, maar het CPB verwacht dat ze in 2010 sterk zullen stijgen, tot waarden die in absolute aantallen, maar gelukkig niet in percentages, boven die van de jaren dertig zullen komen te liggen. Een aanhouden van de crisis kan er ook toe leiden dat de spanningen over het te voeren crisisbeleid tussen de coalitiepartijen zullen toenemen. Ook dan kan de crisis van de jaren dertig interessant vergelijkingsmateriaal opleveren.